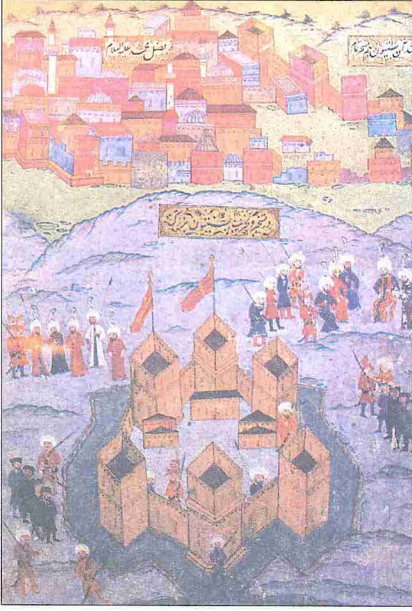

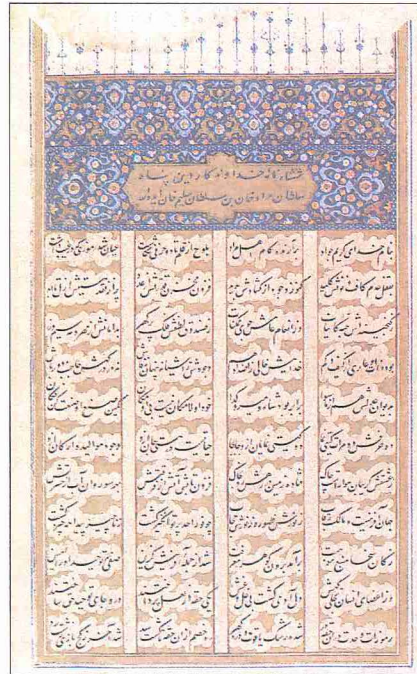
Lokmân b. Hüseyin'in *Selîm Hânâme* adlı eserinden bir başka sayfa (TSMK, III. Ahmed, nr. 3595, vr. 149*)

nulan kırk dört minyatürlü nüsha Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yer alır (III. Ahmed, nr. 3595). 3. *Şehinşahnâme*. III. Murad'a ayrılan bu şehnâmenin ilk cildi 989 Şevval başında (Kasım 1581) tamamlanmıştır. 982-988 (1574-1580) yılları olaylarını ihtiva eder. Alâeddin b. Hüseyin Şîrvânî hattıyla süslenmiş, elli sekiz minyatürlü nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (FY, nr. 1404). Şehnâmenin II. cildinde Koca Sinan Paşa'nın İran seferi, Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü, Ferhad Paşa'nın Revan seferi, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran'daki mücadelesi ve vezîrîâzamlığı gibi konular anlatılır. Mirza Ali b. Hacim Kulu tarafından 1001 Saferi sonlarında (Kasım 1592) yazılmış, doksan beş minyatürüne içine alan bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Bağdat Köşkü, nr. 200).

Lokman'ın şehnâme tarzı dışında kaleme aldığı, bir kısmı vekâyî'nâme özelliği taşıyan eserleri de şunlardır: 1. *Hüner-nâme**. Ârifi Fethullah Çelebi'nin başlattığı, selefi Eflâtûn-ı Şîrvânî'nin ancak üç faslını yazabildiği eserin Lokman tarafından tamamlanmasıyla oluşmuştur. 2. *Zübdetü't-tevârih*. Tam bir vekâyî'nâme özelliği taşıyan eser *Tomar-ı Hümâyûn*, *Mücmelü't-tomar* diye de anılır. Lokman'ın seleflerinden devralıp tamamladı

dığı ikinci eseri olup en geniş şekliyle III. Murad'ın cülûsu üzerine boğdurulan şehzadelerin defni olayı ile son bulur (TSMK, III. Ahmed, nr. 3599). 0,79 x 31,16 m. ebadında rulo / tomar halinde bulunan bu nüsha tezhiplidir. Eserin giriş kısmında müellif adı yoktur. Kısa bir dünya tarihi, yaratılış, peygamberler tarihi bahislerinden sonra Osmanlı hânedanına geçilir. Kanûnî Sultan Süleyman dönemine kadar olan kısımlar Lokman'dan önceki şehnâmelere ait olmalıdır. Lokman muhtemelen bu eseri 985 (1577) yılından başlayarak devam ettirmiştir. Eserde her padişaha ait minyatürler yer alır. III. Murad'a takdim edilen nüsha Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde kayıtlı olup (nr. 1973) kırk minyatür ihtiva eder. Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa, Siyavuş Paşa ve Hoca Sâdeddin Efendi'ye takdim edilen nüshalar çeşitli kütüphanelerde mevcuttur. 3. *Kıyâfetü'l-insânîyye fî şemâilî'l-Osmâniyye*. Lokman'ın 996'da (1588) yazdığı bu eser Osmanlı padişahlarının dış görünüşlerinin özelliklerini, beden âlâmetlerini, vasıflarını ihtiva eder. Osman Gazi'den itibaren III. Murad dahil Osmanlı padişahlarının hayatı, saltanat yılları olayları, hilyeleri tesbit edilmiştir. On iki padişahın minyatürlerinin yer aldığı eser

Lokmân b. Hüseyin'in *Şehinşahnâme*'sinin ilk sayfası (İÜ Ktp., FY, nr. 1404)

Kültür Bakanlığı tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (İstanbul 1987). 4. *Oğuznâme*. III. Mehmed döneminde 1008 (1599-1600) yılında hazırlanan eserin Lokman'a aidiyeti baş kısmında mevcut bir şiirden anlaşılmaktadır. Kitap aslında bir Selçuklu tarihi özettidir ve Osman Bey'in ortaya çıkışına kadar gelir. Muhtemelen Yazıcızâde Ali'nin İbn Bîbî tercümesi esas alınmıştır. Tek nüshası Viyana'da bulunan eser, J. J. W. Lagos tarafından Latince'ye çevrilerek aslı ile beraber yayımlanmıştır (Helsingforsiae 1854), daha sonra Harun Güngör tarafından yeniden neşredilmiştir (TDA, sy. 44 [1986], s. 91-103). Lokman'ın bunların dışında *Risâletü'l-âlati'r-rasâdiyye* adlı bir eseri daha olduğundan bahsedilir. Kendi ifadesine göre ayrıca *Lem'atü'l-envâr*'dan ve Feridüddin Attâr'ın *Mihri ü Müşteri*'sinden bazı parçaları Türkçe'ye çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, *Ruûs*, nr. 229, s. 22; nr. 238, s. 297; nr. 239, s. 197; nr. 242, s. 10; nr. 252, s. 23; BA, MD, nr. 33, s. 189, hk. 380; Selânikî, *Târîh* (İpşirli), s. 515, 622; Ahmed Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, İstanbul 1924, s. 81-94; a.mlf., "Bizde Şehnâmecilik, Seyyid Lokman ve Halefleri", *YM*, sy. 9 (1917), s. 169-172; *Osmanlı Müellifleri*, III, 135-136; Babinger (Üçok), s. 181-184; Günsel Renda, "Chester Beatty Kitaplığındaki Zübdetü't-tevârih ve Minyatürleri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 485-503; a.mlf., "Topkapı Sarayı Müzesindeki H. 1321 Nolu Silsilenâme'nin Minyatürleri", *STY*, V (1973), s. 443-448; Bekir Kütükoğlu, *Vekâyî'nüvis Makaleleri*, İstanbul 1994, s. 7-16; Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, Kayseri 2000, III, 629-634; Ahmed Tevhid, "Hüner-nâme", *TOEM*, I/2 (1326), s. 103-111; VIII/49 (1337), s. 85-86; Filiz Çağman, "Şahnâme-i Selim Han ve Minyatürleri", *STY*, V (1973), s. 411-442; Mehmed Serhan Tayşi, "Kıyâfet ilmi ve Seyyid Lokman Çelebi'nin Kıyâfetnâmesi", *İslâm Medeniyeti*, IV/2, İstanbul 1979, s. 91-112; Hüsamettin Aksu, "Sultan III. Murad Şehinşahnâmesi", *STY*, IX-X (1981), s. 1-22; Harun Güngör, "Seyyid Lokman ve Oğuznâmesi", *TDA*, sy. 44 (1986), s. 91-103; Erhan Afyoncu, "Talîkizâde Mehmed Suphî'nin Hayatı Hakkında Notlar", *Osm.Ar.*, XXI (2001), s. 287, 293; H. Sohrweide, "Lukmân b. Sayyid Husayn", *EP* (İng.), V, 813-814.

BEKİR KÜTÜKOĞLU

LOKMÂN SÜRESİ

(سورة لقمان)

Kur'an-ı Kerim'in otuz birinci sûresi.

Mekke döneminde Saffât sûresinden sonra nâzil olmuştur. 27-28 veya 27-29. âyetlerin Medine'de indiği söylenirse de üslup ve muhteva bütünlüğü bu iddianın

zayıf olduğunu göstermektedir (M. Tâhir b. Âşûr, XXI, 138; M. İzzet Derveze, III, 157). Adını 12-19. âyetlerde kendisinden bahsedilen Lokmân'dan almıştır. Otuz dört âyet olup fâsılası "د، ر، ظ، م، ن" harfleridir.

Sûrenin muhtevası dört bölümde incelenebilir. İlk bölümde (âyet 1-11) Kur'an'ın hikmet, hidayet ve rahmet kaynağı olduğu belirtildikten sonra ondan istifade edenlerin temel özellikleri namazı kılmak, zekâtı vermek ve âhirete inanmak şeklinde özetlenir. Bu sûrenin indiği dönemde henüz beş vakit namazın ve zekâtın farz kılınmadığı dikkate alınırsa buradaki namazı umumi mânada Allah'a ibadet ve dua veya o dönemdeki şekliyle namaz, zekâtı da bilhassa o sırada müşriklerin baskısı altında büyük sıkıntılar çeken müslümanlar için önem taşıyan malî dayanışma olarak anlamak yerinde olur. 6-7. âyetler, Mekke müşriklerinin İslâm ve müslümanlar karşısındaki karakteristik tutumlarını özetlemektedir. Buna göre onlar, hikâye ve masal türü bazı sözlerle Kur'an arasında benzerlik kurar, vahyi alay konusu yaparlar, böylece kendileri sapkın oldukları gibi başkalarını da Allah yolundan saptırmayı hedeflerlerdi; Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğunda küstahça bir gurura kapılır, tam bir duyarsızlık ve ilgisizlik sergilerlerdi. Bu bölümün son iki âyetinde ilâhî kudretin canlı ve cansız varlıkları nasıl meydana getirdiği belirtildikten sonra putperestlere hitaben, "İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır; şimdi gösterin bana, O'ndan başkası ne yaratmıştır?" denilmekte ve Allah'tan başka bir varlığa tapmanın hem mantıksız hem de haksız bir tutum olduğu vurgulanmaktadır.

İkinci bölümde (12-19) Lokmân'dan bahsedilmektedir. Ancak burada onun hayatı ve kimliği hakkında bilgi verilmeyip sadece Allah'ın ona hikmet bahsettiği belirtilmekte ve oğluna hakîmâne öğütleri sıralanmaktadır. Bu öğütler Allah'a ortak koşmamak, anneye babaya iyi davranmak, namaz kılmak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, sabırlı olmak, böbürlenmemek, başkalarını küçümsemek, alçak gönüllü olmak gibi dinî ve ahlâkî konuları içerir.

Üçüncü bölüm (âyet 20-32) Allah'ın insanlara verdiği nimetlerle O'nun yüceliğine ilişkin açıklamalardan oluşur. Bölümün başında Allah'ın göklerde ve yerde olan şeyleri insanların hizmetine verdiği, görünür ve görünmez nimetleri önlerine

serdiği belirtilmektedir. 20. âyetin başındaki, "Görmez misiniz?" ifadesi, insanların varlık düzenini sağlıklı bir şekilde incelemeleri halinde evrendeki ilâhî kudret ve hikmete delâlet eden düzeni ve bu düzenin insanlara nimet olarak yansıyan yönlerini kendi akıllarıyla da kavrayabileceklerine işaret etmektedir. 21. âyette, Allah'ın indirdiği hükümlere uymaya çağrıldıkları halde bu çağrıya uymayıp atalarının bâtıl inanç ve geleneklerini sürdürmekte ısrar eden inkârcıların, böylece Allah'ın daveti yerine kendilerini alevli ateşin azabına çağıran şeytanın davetine uydıkları, 22. âyette ise Allah'a teslim olup O'nun yolundan gidenlerin sağlam kulpa yapışmış bulundukları ve onların yollarının doğru, âkubetlerinin hayırlı olduğu anlatılmaktadır. Daha sonra Allah'ın ilminin genişliğine dikkat çekilmekte ve gücünün sonsuzluğu ile, insanların tamamının yaratılması ve âhirette hepsinin diriltilmesinin bir kişinin yaratılıp diriltilmesi gibi olduğu vurgulanmakta, ayrıca bazı kozmolojik delillere yer verilmektedir.

Dördüncü bölümde (âyet 33-34) kıyamet gününde kimsenin kimseye fayda veremeyeceği belirtilerek müminlerin geçici dünya hayatının aldattıcılığına kapılmamaları gerektiği yönündeki uyarıların ardından sûre, Allah'ın ilminin ve kudretinin kusursuzluğunu özetleyen ve ilâhî bilgiyle insan bilgisi arasındaki büyük farkı gösteren ifadelerle sona ermektedir. Burada Allah'ın kıyametin vakti, yağmurun yağdırılması, rahimlerdeki çocuklar, insanın gelecekte elde edeceği şeyler ve ölüm vakti konularındaki kuşatıcı ilmine dikkat çekilmektedir. Bir hadiste Hz. Peygamber'in gaybın anahtarlarının beş olduğunu söyleyip bu âyeti okuduğu bildirilir (Buhârî, "Tefsîrû'l-Kur'ân", 31). Bu sebeple âyetle sayılan konulara "mugayyebât-ı hams" (beş bilinmeyen şey) denilmiştir (Taberî, XXI, 88-89; İbn Atıyye el-Endelüsî, IV, 356). Ancak âyetle kıyametin ne zaman kopacağına dair bilginin yalnız Allah'a ait olduğu, hiç kimsenin yarın ne kazanacağını ve nerede öleceğini bilemeyeceği belirtilmiş; yağmurun yağma vakti ve rahimdeki çocuk hakkında, "Bunları da yalnız Allah bilir, başkası bilemez" gibi sınırlayıcı bir ifade kullanılmamış, "Allah ... yağmuru yağdırmakta ve rahimlerdekini bilmektedir" buyurulmuştur. Bu ise meteorolojik tahminlerle ve ceninin cinsiyetinin tesbit edilmesiyle çelişmemektedir. Ayrıca âyetle, Allah'ın diğer bütün varlık ve olaylar gibi bu beş konuyu sadece zamanı bakımından değil

insan bilgisinin aksine bütün yönleriyle ve kusursuz, sınırsız olarak bildiğine dikkat çekilmektedir.

Lokmân sûresini okuyanlara kıyamet günü Lokmân'ın arkadaş olacağına ve bunların yaptıkları iyiliklere karşı onlarca sevap verileceğine dair rivayetler (Zemahşerî, III, 239) temel hadis kaynaklarında yer almadığı gibi araştırmalarda da bunların mevzu olduğu belirtilmiştir (Muhammed et-Trablusî, II, 719).

Lokmân sûresiyle ilgili bazı eserler yazılmıştır. Ebû'l-Azm el-İsfahânî'nin *Tefsîru sûreti Lokmân* (İÜ Ktp., nr. 1873), Muhammed Mustafa el-Merâgî'nin *Tefsîru sûre'tey Lokmân ve'l-'Aşr* (Kahire 1943), Kâmil Selâme ed-Daks'ın, *et-Tefsîrû'l-edebî li-sûreti Lokmân* (Cidde 1397/1977), Abdülfettâh İşâ el-Berberî'nin, *Min esrâri'l-beyân fi sûreti Lokmân* (Kahire 1986), Muhammed Re'fet Saîd'in *Sûretü Lokmân beyne hikmeti't-tenzîl ve tenâsübi's-süver* (Kahire 1992), Mehmet Cesur'un *Lokman Sûresi Işığında Ailede Çocuğun Ahlâkî Eğitimi* (İstanbul 1997) ve Yunus Ekin'in *İslâm Ahlâkî Açısından Lokman Sûre-*

Lokman sûresinin ilk âyetleri

si'nin Tefsiri (1994, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) bunlar arasın-da sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 31; Tirmizî, "Tefsîr-ü'l-Kur'ân", 31; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 88-89; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. İsmâ b. Abdülmuhsin el-Humeydân), Beyrut 1411/1991, s. 345-347; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 228-239; İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l-veciz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1413/1993, IV, 356; Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 50-83; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, Beyrut 1385/1966, VI, 376-403; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidi'z-za'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 719; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, IV, 233-246; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXI, 61-115; M. Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, XXI, 138; M. İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-Hadîs: Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri* (trc. Ahmet Çelen – Mehmet Çelen), İstanbul 1997, III, 157-181.

İLYAS ÜZÜM

LONCA

Osmanlılar'da
teşkilâtlanmış esnaf grupları için
kullanılan bir terim.

Teşkilâtlanmış esnafın birliğiyle ilgili çeşitli fonksiyonların icra edildiği özel yerin adı olup teşkilâtlanmış esnaf gruplarını ifade eden bir anlam da kazanmıştır. Kelime İtalyanca *loggia*dan gelmektedir. Fransızca şekli olan *loge* Türkçe'de *loca* olarak geçer ve "hücre yahut oda, özel tahsis edilmiş mekân" anlamına gelir.

Lonca kelimesinin Osmanlı esnaf teşkilâtıyla ilgili olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı hakkında kesin bilgi yoktur. Bununla birlikte İtalyan şehir devletlerinin, özellikle Venedik, Ceneviz ve Raguzalılar'ın Osmanlı Devleti ile olan ticarî münasebetlerinin bu tabirin ortaya çıkışında etkili olduğu söylenebilir. Bilhassa Galata ve civarında yerleşen

yabancı ticarî temsilcilerin bulunduğu oda ve hanlar için bu kelimeyi kullandıkları ve bunun zamanla yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyıla ait bir esnaf sayımında Galata, Kasımpaşa civarındaki hanlarda ve odalarda müslüman ve yabancı tüccarın bir arada bulunduğu, yirmi yedi hanın 406 odasında 698 kişinin kaldığı ve yetmiş bir odadaki 123 kişinin çoğunun yabancı tüccar olduğu görülmektedir (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. B. 10). Burada ki kayıtlar, yerli ve yabancı esnafla tüccarlar arasında gündüz iş dolayısıyla oldukça sıkı olan münasebetin akşam hanlarda ve bekâr odalarında da sürdüğünü, iş dünyasıyla ilgili kelimelerin ortak bir kullanıma yol açıp yaygınlaştığına işaret eder. İtalyanca *loggia* kelimesinin Türk diline geçmesinin sebepleri bu ticarî ilişkilere dayanır. Nitekim esnaf ve tüccarın mallarını depoladığı odalar Osmanlı belgelerinde genellikle "mahzen" şeklinde anılır ve bazı yazarlar bu ilişkiden dolayı mahzenle lonca arasında irtibat kurar. Ticarî ilişkilerin yoğunlaştığı Galata'da daha Fâtih Sultan Mehmed devrinden itibaren Lonca isimli bir mahallenin varlığı dikkati çeker. Galata kadısına gönderilen 993 (1585) tarihli bir hükümde Galata civarında Lonca adlı mahalde, Ayasofya-i Kebîr Vakfı'na ait kira ile yabancı esnaf ve tüccarın tasarrufunda bulunan yirmi kubbeli bir kapalı çarşıdan (bezzâzistan) bahsedilir. Yabancı tüccarın üslendiği Galata bölgesinde, bir kısım yerli ve yabancı gayri müslimlere ait alışveriş merkezlerindeki çarşı ve hanlarda bulunan malların depolandığı mahzenlere İtalyanlar'ın verdikleri isim olan *loggia* ile bu loggiaların yer aldığı mahalle belgede belirtildiği gibi Lonca denmesi arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır. Gerçekten de yukarıda bahsi geçen 1176 (1762-63) tarihli İstanbul esnafının sayım defterinde Ga-

Şekerci
(İstanbul
Belediyesi
Atatürk
Kitaplığı
kartpostal
koleksiyonu)

lata-Kasımpaşa arasında çörekçi fırınlarının yer aldığı bir bölge Lonca mahalli olarak kaydedilmişti (1176 Tarihli Esnaf Defteri, s. 18).

Bu yerin belirgin özellikleriyle esnaf teşkilâtı çerçevesinde lonca kelimesinin aldığı anlam arasında bir bağ vardır. Lonca mahalli tüccar malının esnafa satılmak üzere depolandığı, esnafın bu malı toptan satın aldığı ve muhtemelen esnafa dağıttığı yerd. Bu özellik zamanla yer adının esnaf teşkilâtı ile özdeşleşmesine yol açtı. Böylece XV. yüzyılın sonlarında özel bir ticarî yeri ifade eden lonca kelimesi XVII. yüzyıldan itibaren doğrudan esnaf sisteminin adı olarak kullanılmaya başlandı. Nitekim İstanbul esnafıyla ilgili olarak lonca teriminin yer aldığı en eski arşiv belgesi 1697 tarihli (BA, *Atık Şikâyet Defteri*, nr. 22, s. 111, hk. 722). Bursa esnafı için lonca kelimesinin kullanıldığı tarih 1042 (1632-33) olarak tesbit etmiştir (Gerber, s. 49). Belgelerde lonca teriminin yaygın biçimde görülmesi XVIII. yüzyıldadır.

Kelime arşiv belgelerinde iki ayrı anlamda geçer. İlk olarak teşkilâtlanmış esnafın çeşitli fonksiyonlarını icra ettiği belirli bir yer şeklinde kullanılır; teşkilâtlanmış esnaf âmirlerinin (kethüdâ, yiğitbaşı, nizam ustaları vb.) gerekli ham maddeyi temin edip esnafa dağıttığı, gerektiğinde ham maddeyi depoladığı, mâmul hale gelen malın kalite kontrolünü yaptığı yeri ifade eder. Ayrıca esnaf âmirlerinin ileri gelenlerinin ve kalfalarının, kendi teşkilât nizamını uygulamak, yeniden düzenlemek, değiştirmek, diğer esnafa ait nizamnâmelere ve devletin koyduğu kanunlara uymak için disiplini sağlamak, kendi esnaf teşkilâtlarıyla ilgili her hususu görüşmek, karara bağlamak ve uygulamak maksadıyla toplandıkları özel bir yeri de niteler. Kısacası teşkilâtlanmış esnafın ortak odasının veya meclisinin adıdır.

Seyyar
satıcılar
(İstanbul
Belediyesi
Atatürk
Kitaplığı
kartpostal
koleksiyonu)